

ТИЖНЕВИК: REVUE HEVDOMADAIRE UKRAÏNIENNE TRIDENT

Число 41 (349) рік вид. VIII. 23 жовтня 1932 р. Ціна фр. 2. Prix 2 fr.

Париж, неділя, 23 жовтня 1932 р.

Тяжкий стан зараз на Україні. Та інакше й бути не може, бо-ж на протязі років совітська влада намагається вбити там все, що було живе, що могло так чи інакше виявити душу українську.

Розгром наукових інституцій — центрів української наукової творчости, переведення колективізації для знищення добробуту українського села, примусова трудова повинність і прив'язаність до місця праці для ослаблення життєвості робітничої класи, перетворення комуністичної української партії у звичайну філіалку, підлеглу безпосередне Москві, безпардонний и систематичний грабіж багатств України—хліба, цукру, руди, вугілля то-що, — дали логічні результати: злидні, голод, холод, недостачу товарів, невимовну біду. Це все наслідки політики московських посіпак, політики, що мала єдиним завданням упокорити раз на завжди непокірний український народ, який ніяк не хотів вкладати вию свою у ярмо нелюдське.

І, здавалося, мертвим спокоєм повіяло з широких степів України. Листи, що звіди надходили, пройняті були безпросвітним жахом, холодом мертвечини, мороком завмирання. І ніби на Україну найшла імла, сіра, безнадійна, жажлива...

Але то так на перший погляд. Сувора цензура большевицька, що через своє сито не перепускає відомостей, які їй не вигідні, все-ж не може затаїти ті прояви протесту проти варварського режиму, що панує зараз на Україні. А ті вияви існують, вони є постійні, вони є перманентні, і вони завжди будуть, аж поки не скине Україна з себе отого звірського ярма неволі.

Лише тепер, у жовтні місяці, через кордони совітські, проскочили звістки, взяті в самій же совітській пресі, що «український штаб кампанії по жнивам» сповістив СТО та ЦК ВКП, що тільки за другу половину серпня місяця с. р. на Україні було доконано 27 убивств та 52 атентати з тяжкими пораненнями проти тих «бригадників», які керували боротьбою проти сховання дзерна та з потайним меленням його селянами.

За п'ятнадцять день — 27 убивств і 52 атентати! Цифри поважні. Що ж вони значать? Значать вони те, що українські селяне, доведені до одчаю од злиднів, од здирств, од грабіжництва, розправляються з представниками ненависної їм влади по-своєму. За смерть своїх близьких, що загинули чи від кулі чекиста, чи на засланні від голода й холода, за роки лиха й неволі, — комуністи платять власним життям.

Значать ці цифри, що дух протесту не зник на Україні, не дивлячися ні на які суворі і безчоловічні міри, що їх для упокорення України вживає Москва. Не зник цей дух ненависти, святої ненависти до гнобителя, дух помсти за понесені кривди, дух непокори перед брутальною силою московського владаря.

Це цифри л и ш е за п'ятнадцять днів місяця серпня! Але совітська преса не подає и н ш и х цифр за и н ш і п'ятнадцять днів, за и н ш і місяці. Не подає і мабуть не подасть ніколи, бо тоді б картина спротиву населення виявилася б зовсім инакше. Не подасть, бо і не може подати, не сміє подати, бо цим вона виявить ту силу, страшну, безкомпромісову, сталеву силу, що поневолений народ виявляє перед тиском влади.

І нам думається, що цифр цих дуже й дуже багато... Що-тижня, що-місяця, що-року мовчки точиться боротьба вірних синів України з окупантами, боротьба потайна, сокрита, що не знаходить собі відгуку регулярного на шпальтах совітської преси.

Ця боротьба — боротьба на життя й на смерть — зв'язує минулу нашу збройну боротьбу за визволення з майбутньою, коли на то прийде слушний час. Хай буде вона схована, хай не завжди почуємо про неї, хай зрідка лише дійдуть до нас факти, що доводять її існування, — знаємо і віримо, що вона є і буде. А єсть вона, буде і воля України.

Шматочки минулого.

III.

Київська 2-га гімназія. «Кієвская Старина». Її співробітники. Гр. Милорадович. Ф. Г. Лебединців. В. В. Тарновський. Красне письменство.

В-осени року 1881 батько повіз до Києва мене самого, вся родина залишалася ще в Підлипному.

Іспити до першої класи гімназії я склав легко, але, повернувшись до дому, упав у ідальні без пам'яті, а потім не зразу зрозумів, чого це батько л'є мені на голову воду й чого у нього трусяться руки.

Самі іспити не так мене схвилювали, як те, що я опинився серед великого табуна хлопчиків — наче овечка в кошарі. Дома я себе завжди почував, що я хтось, щось особливе, а тут овечка та й годі... Тільки що пастухи не з гирлигами та одягнуті в синє убрання з золотими гудзиками, та ще й з хвостиками...

Але довгенько довелося походити в цій отарі та й пожити в кошарі. Вчився я так, середина на половину, й не те, щоб дуже лїнивсь, до читання був охочий, а ще більше любив прислухатися, про що розмовляють дорослі дома, та не в гімназії.

Пам'ятаю, як не раз і не два заходив до батька якийсь товстий пан, з коротко вистриженою головою та з виголеною бородою, і розмовляли вони з батьком гаряче, аж наче весело. Мені дозволялося іноді сидіти у батьковому кабінеті на канапі, але тихо, мовчки. Я й на це погоджувався, аби не займатися арифметикою.

Товстого пана батько іменував Феофан Гаврилович... Обидва вони — й батько, і він — безперестанно курили та повторювали слова «Кієвская Старина»...

А далі побачив я й обкладинку першої книжки, й здалася вона мені не звичайною, не такою, яка була, наприклад, на «Основі».

Слова «Кієвская Старина» були не друкарські, а наче писані, а навколо малесенькі зразки старовинних українських кафель, що на грубах.

І казав якимось батько мачусі:

— Ну що-ж, поки живемо я та Лебединців, житиме й журнал, але й крім нас працівників багато...

А я подумав: що ж то за працівники й де-ж вони?

Трохи згодом побачив я у батьковому кабінеті графа Григорія Олександровича Милорадовича — здоровий, у генеральському мундурі, у чоботях із шпорами, брязкаючи ними, він ходив по килиму і казав щось не дуже розбірно, але про «Кієвскую Старину». І тут я зауважив цікаву річ, що цей граф із царськими літерами на генеральських наплечниках, власник величезного маєтку в Любечі, багатий, як то кажуть, на всю губу, ставився з великою пошаною до мого батька, одягненого в не дуже новий «піджачок».

Милорадович наче ловив кожне його слово, а на слова батько був

не щедрий, промовляючи дивився у землю. А Милорадович ляпав своїми товстими мокрими губами, наче просив, чекаючи якоїсь ласки.

У листуванні його з батьком, надрукованому в Археографичному Збірникові, що його видала Українська Академія Наук року 1927, моральну й наукову постать графа Милорадовича виявлено досить яскраво, й я в цих «шматочках» хочу тільки підкреслити його обличчя.

Крім давніх взаємовідносин батько йому був потрібний, як єдиний в своєму роді знавець старих українських родів, в тому числі й роду Милорадовичів.

Трохи пізніше, по 1885 році частенько став заглядати до батька Василь Васильович Тарновський: худенький, з тонким, трохи крикливим голосом, з українськими вусами — весь такий, як на портреті Репіна — він приїздив каретою, а на козлах, поруч з кучером, сидів льокай Марко, у старовинному українському убранні. І дуже я був здивований, коли почув, що син того Марка учиться в університеті.

І з В. В. Тарновським батько теж багато розмовляли про «Кієвску Старину».

Так що нарешті в моїй дитячій голові склалося таке вражіння, що керує журналом мій батько, а головніші його співробітники були Ф. Г. Лебединців, по його смерті О. С. Лашкевич, граф Милорадович та В. В. Тарновський.

В. В. Тарновський, здається, дуже сердився, аж кричав, що не дозволяли друкувати статті українською мовою.

А хто не дозволяв і через що, — я тоді ще не розумів. За тих часів я вперше почув вираз «коректура» і побачив «шпальти»; на довгих аркушах по білих краях нерозбірними для мене літерами виправляв батько своїм характерним письмом хиби.

Траплялися й у цьому журналі помилки.

Там я вперше побачив обличчя Петра Могили і тоді-ж почув, хто він такий був.

Як казав батько, «працівники» «Кієвской Старини» прибавлялися що-року.

Серед них пам'ятаю Павла Гнатовича Житецького, пізніше мого вчителя у колегії Павла Галагана, потім Ореста Івановича Левицького, В. П. Науменка, М. В. Шугурова, Н. П. Василенка, М. Ф. Біляшевського, В. О. Мякотина, Д. І. Багалія, що приїздив аж з Харькова.

Усі вони гуртувалися біля батька й, як я помітив, дуже, дуже лічилися з кожним його словом.

Здається, минав мені 13 рік, коли перечитав я всі книжки в Підлипській бібліотеці. В Київі велика батькова бібліотека була виключно фахово-наукова, а книжки з красного письменства перевозилося до Підлипного, де й переховувалися вони в високих березових шафах.

Добре читалося під дощ, як що не можна було бігати по саду. Сидючи на величезній канапі, в зелену й червону смугу, під портретами родичів та давніх українських діячів, я перечитав усі книжки «Основи».

Захопили мене вірші Шевченкові та оповідання Марка Вовчка, особливо «Інститутка». Раніше я ніколи не уявляв собі, щоб можна

було так ясно, так просто, так глибоко робити нариси жіночої або чоловічої душі, душі селянської, душі кріпацької. І не здивувався я, коли почув, що Марко Вовчок це-ж наша Бічер Стоу, бо вже прочитав я і «Хату дядька Хоми».

Разів десять, а може й більш, перечитав я тоді «Вечори на хуторі біля Диканьки» (в зеленій ще обкладинці) і зауважив, що хоч і російською мовою ці оповідання написано, але багато там є наших виразів, що я їх чув і в Гирявці з вуст Кондрата, наприклад: «Дивись, дивись, мати, мов дурна, скаче»...

«Кіевская Старина» ще довго була для мене недосяжна своїм змістом і мабуть чи не був я вже в четвертій класі гімназії, коли потрапив я на повість «Старосвітські батюшки та матушки»... І подобалося воно мені, і зацікавило мене дуже, дарма, що було вперше надруковано наполовину російською мовою.... І тоді ще надійшло мені до голови, що як би це все та написати нашою мовою, то всі постаті та всі звичаї повставали б перед читачем ще яскравіше.

Головного героя Балабуху, я наче живого бачив. З цього часу став я вже пильніше переглядати кожную книжку «Київської Старини».

Хочеться мені тут сказати, що наш батько, віддавши все своє життя Україні, ніколи навмисне не скеровував мене, або інших своїх дітей, на жадне, як казали тоді, «українофільство».

І тепер, вже старою людиною, розумію це — це була система виховання... Читай сам, дивися навколо сам, цінуй наших людей і нашу літературу сам і, як є у тебе очі та вуха, то сам зрозумієш, що маємо право сказати: «і ти, Україно, нічим менше во владиках слов'янських — і з тебе бо возсіяв Шевченко»... Та й не один Шевченко, а й Куліш, Марко Вовчок, Іван Нечуй-Левицький та ще багато, багато таланів...

Колись чув я про святкування російського великого поета Пушкіна й якось заховалися у мене в голові слова не меншого письменника Достоевського... Не можу їх тепер процитувати, але зміст їх був такий: «На упреки Европы въ отсутствіи литературы Россія отвѣтила рожденіемъ Пушкина».

Не раз і не два доводилося мені чути ще хлопчиком і юнаком, що українці це не є особлива нація, бо не має вона власної літератури.

І не раз і не два, за старих часів, коли ще заборонено було українську пресу, хотілося крикнути, що на це пострікання росіян Україна Відповіла народженням Шевченка.

А на «упрек», що не мають українці жадного літературно-наукового місячника, хотілося тим-же людям нагадати:

— А «Кіевская Старина»?

— А чому-ж її російською мовою друкується?

— А тому, панове росіяне, що ви боїтеся сили нашої народньої мови, бо ви добре почуваете її окремість і не тільки в словах, а і в тому, як будуються наші оповідання, пісні та казки, — своєю власною, особливою архитектонікою.

Мабуть 1884 року зауважив я, як батько ховав по-за книгами якийсь величезний збірник.

Я таки дістав його з-за книг; це були «Труди експедиції в Ю.-З. край» під редактуванням П. М. Чубинського. Це було видання «Юго-Западного Отдѣла Импер. Георг. Об-ва», який багато зробив для України і якого діяльність було припинено забороною російської влади в 70 роки. Ну, а я перечитав його ввесь не раз і не два.

І тоді, саме тоді, зрозумів я, що не вчені і не письменники будували нашу мову, а ввесь нарід, всі люде правобережні і лівобережні, віками, не лічучися з тим, чи подобається то, чи не подобається росіянам та полякам...

Так соловейко не звертає уваги, чи хоче його хто слухати, чи не хоче, а співає, бо не може не співати...

І долетіла та музична мова ще не друкованою до духу та до серця Котляревського, Квітки, Шевченка, Куліша, і збудував талан кожного мистецькі вірші та оповідання, яких не було й досі немає в деяких народів, що вже давно політичну самостійність мають...

Далі на протязі оцих моїх шматочків згадаю деяких співробітників «Кіевской Старини» і, як мога, намалюю їхні постаті.

Борис Лазаревський.

(Далі буде)

В чому виявилася «реорганізація» Українського Науково-Дослідчого Інституту Книгознавства в Києві.

Наукове розроблення питань з книгознавства почалося на сов. Україні, власне, з утворенням в Києві в 1922 р. Українського Науково-го Інституту Книгознавства (скорочено — УНІК). Згодом цей Інститут перетворено в Український Науково-Дослідчий Інститут Книгознавства, який мав своїм завданням: наукову розробку питань книгознавства, підготовлення висококваліфікованих робітників і викладачів з різних галузів книгознавства, популяризацію питань книгознавства та підготовку підручної літератури для робітників видавничої, книгарської, бібліотечної та бібліографічної праці. На чолі УНІК'у з дня його заснування став Ю. Меженко, який зумів притягнути до співробітництва найвидатніших книгознавців і по-за межами сов. України як українців, так і чужинців. Протягом десяти років (від 1922 до 1931 р.) УНІК встиг випустити у світ чотири томи, як «Українська книга XVI-XVII-XVIII ст.» та В. Ігнатієнка «Бібліографія української преси 1816-1916 р. р.», шість випусків «Науково-популярної бібліотеки», працю А. Середи про Г. Нарбута (німецькою мовою), збірник, присвячений проф. С. Маслоу з нагоди 25-тиліття науково-літературної його діяльності, дев'ятнадцять книжок журналу «Бібліологічні Вісті» (журнал виходив у світ від 1923 до 1930 р. виключно), в яких вміщено цілу низку надзвичайно цінних розвідок про друкарство на Україні XVI-XVIII ст., про мистецтво української книжки, про долю української книжки за царських часів і т. д.

Науково-дослідча робота УНІК'у провадилася у чотирьох секціях, які керували роботами аспірантів та розробляли різні питання як для доповіді на засіданнях секцій і комісій, так і для опублікування у виданнях УНІК'у.

В своєму плані праці на 1930-31 рік намічав УНІК, між иншим, видати шість книжок журналу «Бібліогічні Вісти» та вісім окремих праць, в тім числі «Альбом до історії українського друку» (10 арк.), «Бібліографія українського друку за 1917, 1918 та 1919 р. р.» (65 арк.) і ин. Однак увесь намічений УНІК'ом план пішов шкереберть, бо саме на початку 1931 р. УНІК підпав цілковитому розгрому, який офіційно називається «реорганізацією» УНІК'у. Вже з 1929 року почався одвертий наступ на УНІК за його відхилення від завдань марксо-ленінського книгознавства, як знаряддя класової боротьби, а своє завершення знайшов цей наступ в резолюції Всеукраїнської бібліографічної наради, яка відбулася в Києві в днях 6-9 червня 1931 р. Вислухавши низку доповідей на тему класової боротьби на книгознавчому фронті, нарада визнала УНІК за основний осередок класово-ворожих сил на Україні, закинула УНІК'ові, як великий переступ, «перегукування» «Бібліотечних Вістей» та емігрантського жовто-блакитного «Книголюба», а Ю. Меженкові — «одверті національно-демократичні концепції», та ухвалила перевести «реорганізацію» УНІК'у в установу, яка має будувати свою роботу на засадах марксо-ленінської теорії: партійности науки, непримиреної класової боротьби з буржуазними теоріями та боротьби на два фронти за генеральну лінію комуністичної партії.

«Реорганізація» УНІК'у прийняла такі форми: звільнено Ю. Меженка, намічено новий план праці (ось, напр., теми соціально-методологічної комісії: «Ленінська спадщина і проблема книгознавства», «Ленін у боротьбі з буржуазним книгознавством», «Шляхами формалізму та націоналізму — методологічні засади Ю. Меженка» і т. д.), припинено видавання «Бібліологічних Вістей», утворено бригади для опрацювання тем або виконання окремих оперативних завдань і т. д.

«Реорганізований» УНІК протягом року встиг випустити три брошури, які відкривають собою нову сторінку в історії видавничої діяльності УНІК'у.

Ось ці три брошури: 1. «Заводська преса в боротьбі за першу п'ятилітку», 2. «Книгу на боротьбу за третю большевицьку» та 3. «Проти еkleктики та ревізіонізму в книгознавстві — за большевицьке переозброєння». Перші дві брошури уявляють з себе звичайнісенькі «агіт-брошури»; в складанні її приймали участь, крім співробітників УНІК'у, «ударники» з кола заводського активу, покликані до літератури. Третя брошура належить перу К. Довганя, який донедавна перебував, як з'ясує М. Завальний в передмові до цієї брошури, «під впливом ворожих антиленінських шкіл».

Щоб показати, оскільки справді нову сторінку в історії видавничої діяльності УНІК'у відкривають тут праці «реорганізованого» УНІК'у, подам тут короткий їх зміст.

«Заводська преса» містить в собі офіційні звіти п'яти київських

часописів про працю, яку вони перевели в справі перебудови кадрів кореспондентів.

Брошура «Книгу на боротьбу за третю більшовицьку» говорить про те, як слід організувати працю видавництва, бібліотек та книготорговлі в боротьбі за здійснення планів третьої весняної засівної кампанії. Як кожна «ударна кампанія» на сов. Україні, так і весняна сівба йде під прапором соціалістичного будівництва, а тому видавництва, бібліотеки й книготорговлі під час третьої більшовицької весни мають спрямувати свою діяльність головне на пропаганду політичної літератури. Так, наприклад, «відсоток політичної літератури в комплектуванні районних бібліотек має бути не менший, як 35 відс., агротехничної — не менший, як 40 відс.» На яких тільки струнах людської души не грає «реорганізований» УНІК, щоб привернути увагу бібліотечних робітників до «більшовицької весни»: «Переведення третьої більшовицької весни й готування до наступних сільськогосподарських кампаній має стати справою честі, справою доблести й героїства бібліотечних робітників».

Що-до третьої брошури, то це є сповідь покаянного грішника К. Довганя, в якій він відкриває «теоретичні помилки» попередніх своїх праць, щоб «на основі цього перегляду піднятися на вищий щабель».

Наведу тут де-які «прогріхи» К. Довганя, в яких він тепер прилюдно кається.

В одній статті журналу «Життя й Революція» за 1926 р. К. Довгань допустився «апології Драгоманова»; в статті, вміщеній з збірнику «Бібліотека і читач на Україні» К. Довгань згадає про бібліотечне обслуговування на Україні 1918 року заходами тодішнього міністерства народньої освіти, але «змазав, що це було петлюрівське (ростріл оригіналу) міністерство»; в статті журналу «Критика» за 1931 р. К. Довгань «виявив лібералізм що-до збочень» М. Годкевича, який «одверто консолідувався з петлюрівським «Книголюбом» у питаннях українського бібліографічного репертуара»; в іншій статті того-ж журналу К. Довгань «згадав Леніна, між иншим, в одному місці, нічим навіть не відрізнивши його від Плеханова та навіть Кавтського»; в одній статті того-ж журналу за 1928 р. К. Довгань писав, що «особливо низький попит на українську літературу серед комуністів і комсомольців-робітників», а тепер в своїй сповіді визнає це твердження за «виступ проти інтересів партії, проти пролетаріату» і т. д. і т. д.

Як бачимо, праці «реорганізованого» УНІК'у не мають спільного з науковим дослідженням будь-яких питань з галузі книгознавства, а тому нема жадних підстав уважати його за спадкоємця попереднього УНІК'у: його не «реорганізовано», а зруйновано, бо від попереднього УНІК'у не залишилося й сліду. Замість УНІК'у утворено новий Інститут Книгознавства — з иншим завданням, иншою структурою, иншим характером праці. Новий Інститут Книгознавства з повним правом міг би називатися марксо-ленінським Інститутом Книгознавства, бо це як раз відповідало б тому завданню, яке покладено на «реорганізований» Інститут Книгознавства.

Ст. Сіропольо.

Умови праці в ССРСР*)

Меморандум Українського Т-ва Прихильників Ліги Націй.

Питання підневільної праці в ССРСР дискутувалося вже в Західній Європі і в Америці багато разів і що-разу викликало жваві суперечки. Категоричним твердженням відносно існування узагальненої примусової праці в ССРСР, і то в нелюдських умовах, чужоземних подорожніх і купців, приїзжих з країни совітів, протиставиться завжди не менш категоричне спростовання володарів Москви.

Щоби ліпше здати собі справу про стан примусової праці в ССРСР, досить лише вдатися до законодавства ССРСР і до регламентації чи офіційних статистик, що торкаються праці в цій країні. Це найліпший доказ, що його можна подати в справі питання, яке нас цікавить.

Крім кількох коротких витягів з деяких законодавчих текстів, що ми їх тут даємо, ми наведемо ще свідчення, подані втікачами з совітських каторг. Ми цілковито ручимося за автентичність цих документів.

I.

В докладі, зробленому президентом совнаркома ССРСР Молотовим VI-му з'їздові совітів, знаходиться одна декларація відносно примусової праці в ССРСР. Молотов каже в ній наступне: на заготовках лісу, відносно яких стільки пишеться закордоном, у нас вживаються в цей час робітники на звичайних умовах вільної роботи і робота в'язнів не має ніякого відношення до заготовлення лісу («Известия» ЦІК ССРСР 11. III. 31).

Ці твердження Молотова цілковито розходяться з совітським законодавством. От доказ, позичений з «Юридичної практики ССРСР» (ч. 17-18 30. XII. 30):

«Всі в'язні, засуджені народнім судом до примусових робіт, мусять бути вживані при виконанні їхньої кари на лісових заготовлях».

Карний кодекс ССРСР класифікує примусові роботи на дві наступні категорії:

1. Примусові роботи в'язнів,
2. Примусові роботи без позбавлення свободи.

Арт. 52 кодексу карних робіт ССРСР (Збірник кодексів ССРСР, ст. 720, четверте видання, Москва 1928 р.) постановляє, що праця с обов'язковою для всіх в'язнів, що здатні, і адміністрація місць ув'язнень мусить уживати всіх належних до цього заходів.

Ці роботи виконуються: 1) у в'язницях, 2) в домах перевиховання, 3) в хліборобських, професійних і індустріальних виховавчих колоніях, а тако-ж на спеціальних замовленнях, що їх одержують в'язниці (арт. 46 і 62). Цей же самий кодекс передбачає певну винагороду за працю. Але всі суми, одержувані од цієї праці належать в'язницям і розподілені по різних фондах таким робом, що в дійсності ця винагорода вживається виключно з комерційною метою і для розвитку виробництва.

Примусові праці без позбавлення волі вживаються в трьох слідуючих формах:

1. Примусові праці, що не перебільшують 6 місяців, виконуються на місці замешкання засуджених;

*) З огляду на інтерес до акції нашого Т-ва Прихильників Ліги Націй, друкуюмо переклад меморандума, поданого ним в Женеві що-до підневільного труда в ССРСР.

2. Примусові праці більшого, як 6 місяців, строку засудження виконуються або в підприємствах вже існуючих на місцях побуту засуджених, або в підприємствах, організованих на комерційну ногу, які знаходяться в центрах провінційальних, окружних і районних;

3. Примусові роботи, до яких засуджені зарібники (себ-то робітники — упривилейована класа), виконуються на місці проживання засуджених і винагороджуються протягом часу їх виконання з умовою, що платня не перевищує мінімуму, встановленого державою для відповідних місцевостей («Існуюча Юрисдикція Праці в ССРСР» Н. Данілов. Москва. 1929 р., ст. 202).

Для організації примусової праці без позбавлення свободи існує спеціальне бюро примусової праці (арт. 24 і 25). В разі неможливості примістити примусову працю до осіб, приговорених до примусових робіт, в підприємствах департаменту, бюро чи секція їх одправляють до других установ і підприємств, за згодою комісаріату праці і його місцевих органів («Кодекс карної праці ССРСР» арт. 28).

Особи, що не одбувають їхньої примусової праці в місцевостях, де вони працюють чи служать (упривилейовані), на руки отримують протягом часу одбування їхньої кари частину їхньої платні, рівну мінімумові платні, встановленому державою для департаменту, про який ходить справа. Вся рента заробітної платні йде до бюро примусової праці (арт. 33).

«По загальному правилу всі особи що виконують примусові праці, одбувають їхню працю даремно. Мінімальне винагородження допускається лише в разі, коли постанова трибуналу визнає, що вони не мають ніяких засобів до існування».

Особа, засуджена до примусової праці, не одержує ніякої винагороди за свій інвентар чи за струменти, які вона мусить мати і з якими вона повинна з'являтися на роботу.

В тому випадку, коли засуджені належать до класи «бідняків» чи до класи «середняків» (обидві належать до упривилейованих клас в ССРСР), такі особи винагороджуються по існуючим нормам і виключно за користування худобою (арт. 34, «Юрисдикція Праці в ССРСР» ст. 205).

Як видно, примусові праці без позбавлення волі можуть прикладатися до всіх галузів продукції. Цей рід примусової праці почав вживатися дуже широко з 1928 року.

В липні цього року народні комісари юстиції і внутрішніх справ опублікували об'явку, по якій «до осіб, присуджених до одного року позбавлення волі, прикладається кара примусової праці без спеціального догляду» («Статистичний Огляд» ч. 5, 1929 р., ст. 107). По цьому декретові судді почали приміняти масово у в'язницях на короткий час примусові праці цього роду («Судебная Практика» РСФСР, ч. 9 1930, ст. 2).

Проект нового кримінального кодексу РСФСР (див. «Der Deutsche Farmwirt», No 11, 6. II. 1931), виробленого в 1930 р., творить з вживання примусової роботи істотний принцип юридичної практики. Кампанія, ведена в 1930 році совітськими владами з метою насильної «колективізації», збільшила значно кари в ССРСР (і особливо на Україні) проти спротиву селян. Рахуються сотки тисяч присуджених до примусової праці тільки на Півночі Росії, не рахуючи тих, що приговорені одбувати їхню кару в їхніх відповідних країнах.

Бюлетень Економічного кабінету проф. С. Н. Прокоповича (Прага, травень 1931), з якого дуже совісної праці ми широко користуємо, констатує, що, по кодексу праці ССРСР, населення може бути покликане до обов'язкової роботи лише для боротьби проти загальних нещастя. Але практика є зовсім протилежною цьому чисто теоретичному законодавству. Приміняється широко система «добровільної згоди»

(«самообязательство») і таким чином Громада може «добровільно погодитися виконувати ту або іншу роботу комуніою». Коли це рішення прийнято навіть більшістю одного голосу, воно є обов'язковим для всіх членів громади. До речі, в більшості ці рішення є «одноголосні», бо комісар легко тероризує населення. Ці роботи, «добровільно прийняті», приміняються дуже широко, і ті, що ухиляються від їхнього виконання, засуджуються по арт. 61 кримінального кодексу («Судебная практика в РСФСР», ч. 2, 1930 р., ст. 2). Цей артикул говорить про покарання до примусової праці і позбавлення волі. Ця практика «добровільно погодженої» праці (доповнений арт. 61 для тих, що ухиляються) є зокрема примішований до села, до «хліборобських колективів», що їх справедливо порівнюють до військових слобід початку ХІХ століття, вигаданих сумної слави реакційним міністром Олександра 1-го генералом Аракчєєвим. Можна сказати без перебільшення, що «колективізації» села відсунула Росію, Україну і другі краї совіетського союзу до часів кріпацтва і середньвіччя.

Коли кодекс заборонає змушувати робітників міняти місце праці, то практика доводить, що його можна завжди примусити покинути одну фабрику, яка розглядається владами як менш важлива, для другої, більш важливої. Переміщують робітників проти їхньої волі за тисячі кілометрів. Отже, український економіст Садовський в своєму меморандумі «Совіетський демпінг», що фігурував між публікаціями нашої Асамблеї в Будапешті, наводить слідуючі факти: в липні 1930 року до 15.000 хліборобських робітників були мобілізовані для потреб Донецького вугляного басейну; у вересні і жовтні того-ж року 30.000 селян, членів «колективізованих» колхозів, були мобілізовані для того-ж басейну. Ці «добровільці» праці утікають напевно, як тільки можуть, з того місця, де умови праці є особливо тяжкими. Через це саме совіетська влада вживає драконівські заходи проти дезертирів праці (див. «Економ. Жизнь» 20. I. 1931., 18. I. 1931.).

Коли студіювати питання праці в ССРСР, треба брати на увагу ще і військові декрети. Щороку рекрутується в ССРСР коло 1.200.000 душ. Але сини «журкулів», інтелектуальні робітники, священники, купці — не кваліфіковані за достойних носити уніформу червоного салдата. Тому кілька років ці 300.000 чи 360.000 рекрутів, замість того, щоб служити в армії, просто платили додатковий податок. Нині вони зобов'язані, не належачи до армії, і не маючи ніякого військового фаху, виконувати різні громадські роботи (дороги, містки то-що). Їхня платня не мусить перебільшувати платні салдатів червоної армії. Крім того по-між тими, які допущені до військової служби, більш, як сто тисяч рекрутів зобов'язані працювати на військових фабриках (два роки служби). Можна розглядати цю працю рівнож як невірну, яка доповнює загальну систему організації праці в ССРСР. Попереднього досить безсумнівно, щоб довести, що примусова праця існує в ССРСР і що вона примінюється загально.

II.

Але нам здається, що де-які ілюстрації не будуть зайвими, особливо, коли ходити про події виключно трагічні, такі як заготовка лісу на півночі. За сухими словами совіетського закону, наведеного вище, закону, що засуджує каторжан до вживання їх, як робітників на лісорубках, ховається людська драма, що перевищує уяву людини, яка живе в атмосфері миру і довілля. На жаль, людський скептицизм часто лишається холодним перед отакими стражданнями; зовсім легко заспокоїти нерви, кажучи, що «це мусить бути перебільшено», чи «це виключення», чи нарешті «це внутрішня справа другої країни».

На щастя, пакт, що лежить в основі Ліги Націй, не дозволяє людсько-

му скептицизмові лишатися байдужим перед фактами, що свідчать про те, що примусова робота широко заведена в ССРСР, і поверх того в умовах спеціально тяжких.

Українське Товариство Прихильників Ліги Націй мало на думці збірати писані свідчення тих, хто чудом врятувався з совітських каторг, і які тепер знаходяться в різних країнах Європи. Доктор Левко Чикаленко по нашому проханню перевів цю анкету і з'єднав її в брошуру з дев'яти листів, яку він опублікував у Варшаві в 1931 р. під назвою «Соловецька Каторга». Ми мали в наших руках оригінали цих листів і ми свідчимо абсолютну їх автентичність. Складаючи оцю публікацію, ми заховали первісний стиль свідків, що в більшості є простими українськими селянами, засудженими за їхній спротив совітським владам, чи навіть за злочини «значно менш важливі». З причин цілком зрозумілих (вони мають родичів на Україні,) їхні прізвища, їхні адреси не опубліковані, але ми їх маємо, і маємо тако-ж оригінали листів, і ми завжди готові їх подати секретаріатові Ліги Націй під умовою дотримання таїши.

Ці свідчення, звичайно, ворожі до совітської влади і ми подаємо їх за документи абсолютно безсторонні. Але чи є вони через це позбавлені ймовірності? Відповідаючи на це питання, підкреслимо, що ці дев'ять селян, що знаходяться в цей час в різних місцях, навіть в різних країнах, могли написати такі речі, які схожі одна на одну, і які цілком відповідають багатьом іншим свідченням, що ми їх знаходимо в літературі, вже досить багатій що-до Соловецької каторги. Ніякої попередньої згоди не могло бути встановлено між іншими свідками і авторами книг, що їх наші селяне не могли читати.

Для ілюстрації наведемо кілька фактів найбільш вражаючих.

Один молодий селянин (свідок ч. 3) з України, бувший вояк національної української армії, передає свої враження з каторги так:

Пого привезено разом з 1000 других українців на станцію Тайбула. Там він переляканий нещасним виглядом каторжан. Він констатує — це повторюють майже всі свідки — що українці складають найбільшу масу в'язнів. Він бачить тако-ж багато кавказців, донських козаків, кількох жидів. Кількість росіян, згідно з нашими свідками, склалася лише незначну меншість. Там знаходяться 70-літні люди і підрістки 16 років, але «завдання» (робота до виконання), що його треба виконати в лісі є однаковим для всіх, без ріжничі віку. Ці завдання були на кожен день такими, каже свідок, що було б дуже тяжко їх виконати навіть за тиждень, особливо беручи під увагу те, що людина вже є виснаженою цим немилосердним режимом. Але хай стережеться той, хто не може виконати праці, яка вимагається: відставшим загрожують кари і навіть смерть. Часто, бачучи неможливість виконати їхню роботу, робітники на лісових розробках перетинають нарочито пальці, поранюють ноги.

Кільки других свідків говорять про дуже велику кількість самогубств (кидаються під потяг або топляться).

Що торкається кар за невиконання встановленої роботи, то виставляють на холод голим протягом чотирьох-п'яти годин... Багато, звичайно, не можуть перенести цієї муки і мруть на місці. Їхні тіла лишаються коло бараків і охорона, показуючи на ці трупи живим, говорить останнім, що їх чекає така-ж доля за невиконання «роботи».

Чи ця робота є плаченою? Свідок ч. 3. відповідає стверджуючи. Платить 20 копійок (другі кажуть 20 або 30 копійок) тижнево. Один свідок (ч. 4) додає, що гроші (треба розуміти — бони), які платяться, є дійсні лише в концентраційних таборах, де знаходяться крамниці, які, до-речі, не продають нічого навіть і за готівку, бо продавці всюди зобов'язані лишати їхній крам для доглядачів. Що торкається їжі, всі свідки кажуть однаково: рано дається трохи юшки, коли роботу виконано, то дається 600 (інші кажуть 800) грамів хліба, пів-літра юшки з гнилої риби (це повторює кожний свідок). Як що роботу не було зроблено, порцію хліба зменшують до 300 грамів; порцію супу теж зменшується. З другого боку, винний про-

водить піч в спеціальній камері. Коли їжа всюди однакова, «завдання» робочі і муки міняються в залежності від місця.

Один свідок заявляє, що засланців поділяли на групи по три душі, і кожна група мусіла денно зрубати 28 дерев, обчищати і пиляти їх на колоди.

Другий свідок (ч. 5), столяр з професії, заявляє, що його було відправлено на суходіл (Соловки це острів) до Кандалакші, щоб будувати бараки і зробити всі приготування до лісної розробки. Він радий був покинути Соловки, але нещастя переслідували його: треба було спати під зорями, коло багаття, але при північній температурі... «Завдання» столяра були дуже важкими, але, здається, менші, ніж робітників на розробках. В цій області вимагалось, щоб група з трьох осіб зрубувала 35 деревин, їх обчищала і пиляла на колоди.

Свідок ч. 5 додає до цього: «це не вивіз закордон дерева там робиться, але крові і життя нещасних».

Той же свідок працював тако-ж, як засланець, на тартакові. Робота там була остільки тяжкою, що він сам був кілька разів присуджений до виставлення голим на холод чи до відсідки в карцері.

Свідок ч. 6 розказує, що примушували працювати в лісі од 18 до 20 годин денно, щоб сповнити «завдання». З Соловків цей же засланець перейшов на Попів острів, де він працював за столяра: це було менш тяжко, але він знаходить, що тут праця в лісі ще тяжча, ніж на Соловках: треба було групі з трьох осіб звалити 36 дерев денно, обчистити і розпиляти на одруби, щоб вони були білими, «для експорту».

Тим гірше, каже свідок, «білими» вони не будуть ніколи, вони лишаться завжди червоними, червоними від крові нещасних, які їх рубують...»

І знову, як майже вся решта свідків, він настоює на факті, що самогубство є звичайним явищем на каторзі.

В наше завдання не входить змальовувати тут всі способи мук, що їх повинні переносити «винні». Але ми наведемо ще один факт.

Одна група засуджених, живучи в баракові і маючи на собі лише лахміття в час, коли холод був найбільшим (40 ступнів нижче зера), — одмовилася вийти з бараку на роботу. Тоді чекисти оточили барак і запалили його, і коли нещасні засланці пробували вискакувати, вони їх рострілювали на місці. Чотириста душ було таким чином спалено живцем, заявляє свідок ч. 5. Цей факт мав де-який відгук навіть в комуністичному світі. Свідок розказує, що приїхав на місце один високий представник ГПУ, щоб зробити розслідування, але його висновки ще більше стероризували в'язнів: «оскільки вони не хотіли працювати, треба було їх спалити». Свідок дає прізвище чекіста — Глибокий.

Мабуть даремно було б обтяжувати наш опис іншими деталями, більш або менш страшними. Людська совість не може замовчати подібних фактів. Ми їх даємо виключно, як приклад. Їх досить, щоб довести, що праця не є вільною ніде в совітському союзі. Ця робота є вже тяжкою для тих, хто лишається ніби «на волі». Вона є тяжкою для тих, хто виконує її в своїй власній країні в умовах більш або менш звичайних, але вона є цілком неможливою — ми це бачили — в совітських місцях заслання.

Женева, 26-го вересня 1932 року.

У Київі.

Нещодавно приїхала до Чехії сім'я з Київа. Ось яке там було життя у серпні місяці згідно їх оповіданнями.

Вулиці Київа, а тако-ж мійські парки повні голодних селян, що втекли з сел. Влада закликала їх повернутися назад у села, але мало

хто вернувся, а ті, що не послухали наказу, лишилися тепер бездомними і мандрують від міста до міста. Свої «права», як бувші селяне, вони втратили, бо не послухали наказу про поворот до села, а до міського населення таких не зачисляють. Праці знайти вони не можуть. Сидять день-у-день опухлі від голоду по-під стінами будинків на Крещатику та інших головних вулицях, що майже цілком порожні, і чекають, що хтось над ними змилується. Грошей не беруть, бо за гроші однаково нічого не купиш, а хліба чи чогось іншого з їжі ніхто стільки не має, щоб міг роздавати. Ці нещасні тут же на вулицях вмірають, їх трупи вивозять за місто. Кожного ранку можна побачити кільки возів, навантажених такими мерцями, що за ніч вмерли на вулицях чи в парках. Конкретний випадок: на Куринівці в невеличкому парку коло школи ім. Грушевського кільки день сидів опухлий селянин. На нього ніхто не звертав уваги, бо тож звичайне явище. Одного дня почалась агонія. Зібралася цікава юрба, а де-хто змилосердився і побіг по їжу, але було вже пізно — селянин помер. Часто, коли такому голодному хтось подасть нарешті шматок їжі, то після перших же ковтків у нього починаються конвульсії і той нещасний вмірає. Виснажений організм не приймає вже їжі.

Знов з'явилися на вулицях Києва цілі юрби дітей, що, шукаючи хліба, роблять справжні «нальоти» і розскрадають все, що їм попадеться по дорозі.

Дістати в Києві їстівні продукти майже неможливо, а коли щось і з'явиться, то по таких неймовірно високих цінах, що ні у кого не вистарчає на те грошей.

По хліб їздять з України аж під Москву. Розповідають таке: під Москвою є два села, де вільно можна дістати хліб. Та коли приходять покупець до продавців, то його перш всього питають: — «Хрест маєш?» У випадку коли покупець має хрест — хліб йому дають, в протинному разі виганяють з села.

До неймовірних розмірів розрослась проституція. Жінки не звертають уваги ні на що, аби лише наїстись. Родина зруйнована. Матері продаються за шматок хліба, аби нагодувати дітей.

Поруч з цим «керуючі» кола почувають себе не зле. Йде страшна крадіж і зловживання. Цілі склади і склепи завалені кавунами, огірками, ріжними овочами. Йде страшна спекуляція цими продуктами, які кудись згодом зникають, а населення їх і не бачить. Не разовочі згнивають і їх викидають, а голодні накидуються на гниле, та вибірають, що дасться ще з'їсти.

Так живе Київ. Так живуть і інші міста України, що ще «живуть». Села спустошені. Там становище ще гірше. Всі чекають смерти чи відходу від влади Сталіна, сподіваючись від того зміни. Остання надія вимученого населення на війну.

Х.

Похорон полк. А. Якубовського.

---

12 жовтня в Шалеті відбувся величавий похорон полк. А. Якубовського. Відправити службу Богу за спокій душі покійного прибув з Парижу митрополит Чаталджійський Григорій Папандопуло.

Урочиста служба Божа відбулася в громадському помешканні, куди зібралось біля труни громадянство з своїми родинами. В головах поставлено було прапор Т-ва б. Вояків Армії УНР з почесною вартою. Співав хор Шалетської Громади під орудою п. В. Ковгана, співано парастас, укладений самим диригентом на підставі українських церковних мелодій. Були вінки від родини, від Громади, від Вояків Армії УНР, від товаришів по праці на заводі — французів, та від ательє, в якому працював покійний. Крім того — сила китиць живих квітів із стрічками національними, якими вкрили труну громадяне.

Після одслуження парастасу похід вирушив на кладовище в Шалеті. Спереду хрест, що його потім поставили на могилі покійного, за ним хор, потім вінки, що їх несли дівчата, далі авто з митрополитом, потім повіз жалібний з труною і нарешті громадяне. Увесь час переходу хор співав «Святий Боже...»

На цвинтарі самому було одслужено коротку літію, а після неї виголошено було дві промови. Одну виголосив п. М. Ковальський в імені Генеральної Ради Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції та Т-ва б. Вояків Армії УНР у Франції, другу — від Громади і товаришів покійного — п. Марр. Обидві промови висвітлили чисту і прозору постат рокийного й одзначили його велику, хоч за життя скромну, ролу у національній і громадській роботі.

Далі хор одспівав «Чуєш, брате мій...»

Після похорону родина покійного та громадяне згідно з старою українською традицією влаштували у громадському будинку трапезу, на яку запрошено було і митрополита Г. Папандопуло.

Вражіння від похорону залишилося дуже величаве, і серце громадян сповнилося вдовolenням, що змогли достойно і з належною шанобою одпровадити в далеку неповоротну путь свого бувшого голову.

М. Т.

Теж «оборонці».

«Народні Лісти» (орган чеської партії народніх демократів), що виходить у Празі, у ч. 272 накликає на голову міністра освіти ЧСР д-ра Дерера грім та блискавиці за «образу «русского» народа на... Підкарпатській Русі»... за те, «що поступовання міністра Дерера загрожує непокоями в де-яких частинах Чехословацької республіки... що його розпорядження порушують автономні права Підкарпатської Русі, забезпечені їй добровільним прилученням до республіки, пору-

шують права «русского» народа, забезпечені йому історією, волею народа, мировими договорами та законами»... і т. д. і т. д.

А що-ж, власне, вчинив пан міністр д-р Дерер? Яка така його протидержавницька чинність викликала таке надзвичайне обурення з боку «Народніх Лістів»?

Виявляється, що міністр д-р Дерер... «видав розпорядження, яким має бути вигнана з підкарпатських шкіл російська (московська) мова, та заборонені російські підручники», чим, гадають «Н. Л.», — «права «русских» мешканців знову грубо порушені, а українці з а ц і ї (підкреслення наше) Підкарпатської Русі дано новий імпульс»...

Непокоїть цих непроханих оборонців інтересів Підкарпаття ще й пасивність підкарпатського губернатора, що дозволив п. міністрові видати без його згоди таке розпорядження.

«Н. Л.» звертаються до чеського громадянства, яке «має народні і слов'янські почуття», щоб воно «не було байдужим до політики міністра д-ра Дерера, яка свідчить про крайню невдячність до «русского» народа, топче святі народні та язикові права»...

Використовуючи нагоду, «Н. Л.» так повчають чеське громадянство: «на Підкарпатській Русі нема ніякої української мови», що ця українська мова «в и н а й д е н а (підкр. наше) лише короткозорими політиками»... Або: на Підкарпатті «говорять російською мовою з діалектичним місцевим забарвленням»...

І це все пишеться «Н. Л.» після чотирнадцятилітнього існування Чехословацької республіки, в склад якої входить вже майже чотирнадцять років і Підкарпатська Русь, та після того, як чеські вчені подали свій авторитетний голос про мову населення Підкарпаття, що вона не є російська.

Е. К.

«Дивний край».

Один із «неунывающих» російських емігрантів, а саме п. Д. Мейнер, розповів у своїй статті «Подкарпатская Русь» («Посл. Новости» ч. 4196) дуже багато цікавого про Підкарпаття.

Виявляється, що Підкарпаття — «удивительный край». Там і «лошаді... как у нас в центральной России, — маленькія, нескладня на видъ, но быстрыя и бодрыя духомъ». Там і «говоръ рускій» (теж очевидно, як у «центральной России»). Там, під час перепису, «русскими назвали себя 400 тысячъ, украинцами 2 тысячи», «на русскомъ учительскомъ съѣздѣ въ 1930 г. присутствовало 1200 человекъ, на украинскомъ 400», і в той час, як «очагъ распространения украинства — «Провсвіта» — почти сошла на-нѣтъ», «Общество им. Духновича», яке «ставитъ своей цѣлью пропаганду русской культуры и русского языка», розкинуло «культурныя нити по всей Подкарпатской Русі»...

Одно слово, «удивительный край» Підкарпаття має всі данні, щоби стати жертвою «русского моря»...

Але... Але всі ці «удивительныя» речі, що їх розповів про «удивительный край» п. Д. Мейснер, загубили всю свою переконливість після того, як він же у своїй статті додав:

«Карпаторусскій крестьянинъ сквозь вѣка иноземнаго владычества пронесъ и сохранилъ свою самобытность; эту свою русскость, или, какъ тутъ говорятъ русскость».

П. Д. Мейснер, звичайно, не розуміє, як він одним, підкресленим нами, «удивительнымъ» словомъ «русскость» красномовно довів, що всі його «істинно-русскіє» міркування та сподіванки наївні.

Не розуміє пан Д. Мейснер і того, що на Підкарпатті «крестьянинъ» теж не звичайний, а «удивительный» і що тепер цьому «удивительному» «крестьянину» вистачить лише який десяток років, щоби дати раду і «обществу Духновича» і учителям москвофілам і всім пп. Мейснерам, які сьогодні з «удивительной» серйозністю лагодяться зборкати «удивительный край» московськими «нитями»...

Кінець статті вартий того, щоб його навести. П. Д. Мейснер пише:

«Подкарпатская Русь останется (обов'язково «останеться!» Е.) страной бѣлыхъ хатокъ, подсолнуховъ, нарядныхъ вышитыхъ крестьянскихъ одеждъ, создающихъ... полную иллюзію того, что находится... в Россіи»...

Це вже, дійсно, втяв «удивительный» дописувач «П. Н.»!

Очевидно, підкарпатська «быстрая и бодрая духом» «лошадь» так збила з пантелику сердешного п. Д. Мейснера, що йому вже «Росія» ввижається і там, де нею й не пахне.....

Ераст.

З життя й політики.

— Про високий штиль і емігрантські будні. — Криза і рух серед еміграції для придбання чужого громадянства. — Чи є оправданим набуття чужого громадянства. Чуже громадянство і денационалізаційна небезпека.

Стара теорія Ломоносова, яка має вже коло півтори сотні років віку, про «високий» і «подлий» штиль захоче аж до цього часу подекуди право громадянства в нашій публіцистиці. Є теми і предмети, про які належить писати лише у «високому штилі», трактування означених тем і предметів в інший спосіб вважається порушенням доброго тону, відступленням від прийнятих звичаїв.

Розуміється, ознаки «високого» штилю од ломоносовських часів аж до наших підлягли змінам і вони міняються відповідно до теми і предмету. Є, наприклад, написаним законом у нас, який дуже рідко порушується, вживати «високого» штилю, пишучи в емігрантській пресі про еміграцію.

Коли пишуть у нас про еміграцію, здебільшого вважають потрібним уживати як найбільш мажорного тону, спинятися передовсім на святочній частині емігрантського життя, уникаючи тем, присвячених емігрантським будням з їх злиднями, непевністю за завтрашній день і безробіттям.

Хочемо цей огляд присвятити емігрантським справам, але застерігаємо собі право говорити про них не у високому штилі і не в мажорному то-

ні. Бо ті емігрантські справи, які ми хочемо порушити, до трактування у високому стилі цілком не надаються — масмо говорити про сірі емігрантські будні.

* * *

Одним з питань, яке в останній час дуже гостро і дуже болюче стоїть перед рядовим українським емігрантом, і якому дуже мало уваги присвячує емігрантська преса, є справа набуття громадянства тої держави, в якій емігрант знайшов собі осідок.

Властиво кажучи, процес одходу од еміграції певної частини шляхом натуралізації в тих державах, де емігранти осіли, мав місце весь час нашого перебування на еміграції. Був і є це процес неминучий і спинити його жадними декламаціями про почесність становища емігранта не вдасться. Та культура, наукова і національно-політична робота, яка провадиться на еміграції, може забезпечити існування обмеженого кола людей; до того провадиться вона головне за чужою допомогою, яка що-далі то все виразніше виявляє тенденції до скорочення. Головна і переважаюча частина еміграції мусить здобувати засоби до існування, покладаючися лише на власні сили і власну енергію, шукаючи для себе праці по тих державах, в яких розпорозилася еміграція. Становище емігранта на ринкові праці при всіх тих візових і паспортних труднощах, які існують для нього, й при загальній повоевній неприхильності до чужинців, що панує в цілій Європі, є незмірно важке. Спеціально утруднилося воно тепер у зв'язку з загальною кризою: при всіх редуціях і скороченнях в першу чергу страждають чужинці; в дуже багатьох випадках в зв'язку з обмеженням для праці чужинців, які з розвитком кризи все більше загострюються, емігранти опиняються в становищі, коли він цілком не може бути прийнятний на працю. В зв'язку з цим за часів кризи рух серед еміграції, сферований на надбання чужого громадянства, значно зріс і збільшився.

* * *

Безнадійним і утопічним було б змагання пробувати спинити цей рух заявами і деклараціями про недопустимість для емігранта, який пам'ятає про свої обов'язки перед батьківщиною, дбати про набуття чужого громадянства. Коли при обмеженості сил і можливостей всіх емігрантських центрів і організацій вони є безсилі допомогти в ширших розмірах емігрантській масі, загроза голоду і холоду завжди буде більш реальною і буде переважати вплив хоч би й найбільш категоричних резолюцій. З цим рухом доводиться рахуватися, як з фактом, в основі якого лежать обставини, яким протидіяти є по-за нашими емігрантськими силами.

Але припустимо на хвилинку, що в теперішніх умовах всілякі резолюції й постанови про недопустимість набування емігрантами чужого громадянства могли б мати реальне значіння. Чи мали б вони тоді якесь національно-державне оправдання? Маємо що-до того великий сумнів. Адже-ж набуття громадянства якоїсь з європейських держав (само собою не громадянства совітського) в жадний спосіб не є тотожним із зреченням і відмовленням від наших національно-державних ідеалів і постулатів. Активну участь в роботі на користь здійснення тих ідеалів воно не виключає, очевидно, в рямцях, встановлених законодавством даної держави, які в одному випадковій будуть ширші, а в другому вузчі. Але тими самими законодавчими рямцями є обмежена і робота тих емігрантів, які не набули чи не хочуть набувати чужого громадянства. Таким чином моменти національно-державної доцільності не промовляють проти набування чужого громадянства. Виняток мусить складати хіба одна група серед еміграції — група тих, які займали чи займають провідні місця в нашому національному і державному проводі. Інтереси національно-державної доцільності в багатьох випадках тут можуть вимагати, щоби особи, що належать до цієї групи, або зовсім не приймали чужого громадянства, або в кожному разі з цим прийняттям не поспішали. А що-до емігрантського загалу, ду-

Похорон поруча. Л. Кушпіра в La-Tronche (Франція)

масмо ми, немає жадних підстав повставати проти, набуття ними громадянства тих держав, де вони живуть, як що цього вимагають обставини. Свого часу українській еміграції, довелося замінити ті національні паспорти, по яких вона виїхала з України, на документи тих держав, де вона опинилася, пізніше ці останні на нансеновські паспорти; як що для кого небудь є доцільним, потрібним і можливим замінити нансеновський паспорт на паспорт громадянина певної держави — не можна бачити в цьому нічого такого, щоби вимагало застережень чи осудження.

* * *

Проте є в справі набуття чужого громадянства ще й другий бік, який при формальній ясності питання робить його часто дуже складним і болючим. Адже-ж справа набуття громадянства чужої держави не зводиться фактично тільки до переміни документу. При зрості в повосній Європі націоналістичних настроїв і ксенофобії, чужинцеві дають громадянство з неохотою, часто вимагають од нього гарантій, цілком непередбачених в законі, в тому, що він буде піддержувати пануючий в державі курс або пануючу національність. Міняються ці останні обставини од держави до держави, од місцевости до місцевости в тій самій державі і ведуть вони до того, що в багатьох випадках емігранти рішуче не хочуть ставати на шлях набуття чужого громадянства, і що стають на нього після довгих вагань і важкої боротьби.

Може в цих моментах компромісу, з яким фактично в багатьох випадках зв'язано набуття чужого громадянства, а може в нашій загальній національній і політичній невиробленості лежить причина того, що набуття чужого громадянства веде в наших обставинах до дуже сумних негативних наслідків, з якими в ґрунті річей воно не мусліло б бути зв'язаним. Нам доводилося в наших оглядах спинитися на тих денационалі-

заційних і асиміляційних процесах, які, на жаль, ми примічаємо серед еміграції. Треба констатувати, що факти й спостереження з різних держав указують на те сумне з'явище, що група емігрантів, яка набула чуже громадянство, цим асиміляційним і денационалізаційним впливам підпадає в дуже високій степені. Для багатьох, дуже багатьох набуття чужого громадянства є шлях до повного відриву від національного життя, до повної втрати інтересу до української книжки і газети, до забуття рідної мови. Є це дуже сумним свідцтвом рівня національної виробленості цілих груп нашої еміграції, коли в них національна свідомість заховується лише під впливом причин чисто зовнішнього порядку, якими є їхня правна зв'язаність з еміграцією. Проте ці сумні факти є, на жаль, реальною дійсністю і проти подібних фактів необхідно провадити найбільш енергійну боротьбу. Мусить стати ясним, що набуття чужого громадянства не тільки не зменшує а навпаки збільшує ті обов'язки, які громадянин має перед своєю нацією, оскільки набуття чужого громадянства скріплює і забезпечує становище, остільки до такого колишнього емігранта можна і треба ставити більші вимоги. Для дуже багатьох це нове громадянство, яке набувається, є і буде громадянством тих держав, до складу яких увходять українські землі. Новим громадянам таких держав належить пам'ятати, що для них набуття нового громадянства накладає ще й ті обов'язки, які існують для карних українських громадян тих українських земель, які входять до складу даної держави. Увходити в місцеве життя тих частин української землі, змагатися осісти на цих землях, виконувати ті обов'язки, які накладають керуючі національні кола тих земель на своїх громадян — це буде для багатьох тим шляхом, на якому вони можуть заховатися од денационалізаційних впливів. І здійснюючи цю лінію, ці нові громадяне мусять завжди пам'ятати про ту обережність, яку вони мусять заховувати, зв'язуючися з тим місцевим національним життям, всіх умов розвитку якого вони не знають; хай ті манівці, на які зайшло, на жаль, так багато колишніх емігрантів на Волині, будуть для всіх пересторогою.

Спираючися ми досі на тих обов'язках, які лежать на самих тих особах, що набувають чуже громадянство. Але, само собою, поширення випадків набуття чужого громадянства накладає певні нові завдання тако-ж і на відповідні емігрантські організації. Вони мусять подбати про вироблення тих заходів, які б охоронили цю групу од денационалізації, які б скріпили і зміцнили її зв'язок з національним цілим. Бо коли б набуття чужого громадянства стало б ідентичним з асиміляцією і денационалізацією, повело б це за собою поважні і серйозні втрати.

* * *

Закінчуючи те, що ми хотіли сказати, вважаємо потрібним відповісти ще на питання, чому в нашому огляді спинилися ми на цій власне темі. Є на еміграції група — думаємо, що тепер вже дуже незначна — яка займається раз-у-раз призначенням все нових речінців упадку совітського режиму. Речінців, очевидно, дуже недовгих і близьких. Для таких людей навіть саме порушення теми про набуття емігрантами чужого громадянства є річчю недопустимою; як можна говорити про набуття чужого громадянства емігрантами, коли становище большевиків критичне, коли близький упадок їх є неминучий і коли емігрантам треба зібрати останні сили і витримати.

Цим людям можемо відповісти так: що становище совітської влади є катастрофічне, що вона хилиться до упадку, про це ми писали в своїх оглядах і будемо про це писати надалі. Але в пророкування, коли саме прийде цей кінець, ми не бавилися і не будемо бавитися. Чи прийде кінець цей в ближчому часі, чи її агонія буде носити затяжний характер, ми не знаємо. А затуляти очі на емігрантську дійсність, захопившись думкою про близьке перемено завтра, ми вважаємо просто таки шкідливим. На нас сьогодні лежать певні національні обов'язки, певна національна робота. А для того мусять бути доцільно використані всі сили еміграції,

рахуючися з сучасними обставинами. І коли ці обставини нам ставлять певну справу на обговорення, не можемо ми її зняти з порядку денного. Інакше це буде належно організованої сьогодняшньої роботи, яка є одним з неминучих складових моментів наступлення перемоги в майбутньому.

В. С.

3 міжнароднього життя.

— Проблема розбросня.

Тема про обезбросня, чи, інакше, часткового розбросня, незмінно стоїть на порядку міжнароднього політичного дня, починаючи з часів підписання мирових договорів, коли вже не згадувати того, що було до великої війни. Не вирішено цього питання на сьогодні, не видно, щоб знайдено було якийсь спосіб вирішити його завтра, і не знати, чи буде воно взагалі коли-будь вирішеним, — принаймні на період людського передбачення.

Сталося так не тому, що це питання справді таке вже невирішене, а тому, що покликані до того міжнародні люди, зважаючи його елементи, думають зовсім не про нього, а про щось інше; що це питання являється для них лише, так мовити, заслоною, ефективною та не суттєвою фасадом для других питань, неконечно важливіших, таких, що від них залежить ціла майбутність тої чи іншої держави, іноді може навіть її життя чи смерть.

Щоб зрозуміти це явище, досить буде хоч трохи уважніше придивитися до того, що робилося й робиться в цій справі чи то на засіданнях Ліги Націй, чи на численних міжнародніх конференціях у Женеві, в Лондоні, у Вашингтоні, де-інде; чи нарешті на конференціях, нарадах окремих міністрів великих і менших держав, які відбуваються в дні, коли писано ці рядки. З заяв, промов і ріжного роду офіційних актів цілком наявно видно, що рішуче всі держави, світові і місцеві, заокеанські й європейські, мають як найбільшу охоту в мирі та частково обезброїтися.

Причини для тої охоти багато. Тут і жахливий досвід минулої війни, і зроджений ним ілюзорний, а часто й недоречний пацифізм, такий поширений тепер в демократичних колах цілого світу; і нарешті — спорожнілі на сьогодні скарбниці рішуче всіх держав на земній кулі. Ця остання причина потягла за собою не тільки високі миролюбні слова, але й безпосередній чин. Ні одна з великих держав немає зараз — численно — таких армій та флоти, які були в Європі перед великою війною; ні одна з них немає волі до їх збільшення — навпаки, улюбленим методом зменшення державних бюджетів стали тепер як раз скорочення кредитів на потреби військового й морського міністерства. Усі готові розброюватися й далі, але як і до якої міри?

Досі кожна держава розброювалася окремо — в міру своєї волі до того її можливості. Що-до морських сил, то тут знайдено навіть таку-сяку міжнародню рівновагу і, що-правда, хистку, а все-ж якусь стабілізацію. Бо-ж як відомо, п'ять найбільших морських держав, на конференціях у Вашингтоні та в Лондоні, означили свою відносну силу в цифрових коефіцієнтах що-до військових кораблів і зобов'язалися того коефіцієнту не переходити.

На морі це було можливо, бо були для того життєві передумови. Флоти потрібні тим державам, по-перше, для оборони своїх берегів, а по-друге — для догляду за своїми заокеанськими колоніями. Якого-будь нападу на береги зараз не передбачається (у можливу в близькому часі японо-американську війну, як здається, не вірить ніхто, крім большевиків), а колонії на сьогодні закріплені за світовими державами в такий тривалий

спосіб, що лише якась міжнародня катастрофа могла б перевести радикальні зміни в стані їх заоканських володінь.

Так стоїть справа з морською зброєю в Європі і на океані. Для сухоходьної-ж зброї в самій Європі вказаних передумов немає. Немає, бо ще й досі, через 18 літ після війни, не вляглися тут остаточні взаємовідносини сил європейських держав, не сталося в багатьох із них внутрішньої стабілізації, не утворилося природної міждержавної рівноваги. Стабілізованими з середини й назовень можна вважати в Європі хіба що Францію, Швейцарію, Бельгію, Голандію та Скандинавські держави. В інших країнах — трохі пригладжений хаос чи еволюція, майбутні наслідки якої неясні й неозначені. Так, на Пиринеях не вийшли ще з сталої внутрішньої боротьби й межуєбощі: Італія кордонами своїми не задоволена й істерично змагається кудись по-за них вирватися; балканські держави захижають-ся від кризи й живуть ворожнечею одна до одної; Румунія й Польща не сміють ані на одну мить одвести стурбованих очей від того, що робиться за їхніми східними кордонами, бо загрожує їм звідтам смертельна небезпека: Чехословаччина — острів, оточений німецьким морем — накладає останніх зусиль, аби утримати за собою здобуте становище; Германія, Австрія й Угорщина, зачаровані проповіддю реваншу, понижені неславою своєю, невтримно тягнуться до втрачених територій своїх, до відтворення колишньої сили своєї, а там, на самому сході, зголодніла й обдрипана комуністична Москва шулікою чигає на обрїю, приглядаючися чи не настав уже її час кинуться на європейських буржуазних курчат.

Як при таких умовах розброюватися і до якої міри? Сучасна Європа, як то видно з попереднього, та як то було вказано детальніше свого часу на цьому місці, розбита на два непогоджені між собою табори: один з Францією на чолі, другий на чолі з Германією. Перший з них — колишній переможці — готовий розброюватися й далі, але на умові так званої зарученої небезпеки, себ-то тих чи інших реальних гарантій того, що придбане в наслідок війни цим табором політичне і територіальне становище залишиться непорушним і на майбутнє. Другому таборові — колишній переможений — розброюватися немає куди, бо він уже розбросний на основі мирових договорів. Тому він змагається до того, щоби були розбросні його противники, і то як раз до такого рівня, до якого він сам розбросний, бо зрівняло б це його шанси у боротьбі (хоч би на початках і чисто дипломатичній) з противниками за оті самі зазначені вище політичні і територіальні придбання, непорушність яких являється для першого табору необхідною передумовою самого розбросення.

Картину цю можна було б поширити, розвинути глибше, але і вказаного досить. Інтереси протвнних сторін протирічні, становище обох незамирене, яку тут можна знайти формулу погодження? А в тому дипломатія європейська в поті чола свого працює, шукаючи її, й надії не втрачає. Чи знайде? Для кордонів на Рейні формула та була винайдена кілька літ тому. Це так званий пакт Локарно. Суть його, як відомо, в тому, що німці за певну компенсацію погодилися урочисто проголосити, що вони з доброї волі, а не з примусу Версальського договору, зрікаються від претензій на Ельзас та Лотарингію, повернених після війни Франції. Тепер дипломати неначе-то сподіваються, що з Германією можна скласти аналогічний пакт що-до польського коридору, Силезії то-що.

Не знати, на чому спіраються оті сподіванки, але об'єктивні факти ніби-то говорять не на їх користь. Західне Локарно могло статися тому, що 1) німці добре знали, що силою Ельзасу і Лотарингії не повернути, бо сьогодні й на довгий час французії військово дужчі за них, 2) Локарнський пакт не тільки підписаний Францією й Германією, але й заручений Англією. Для східного Локарно, як тепер уже в пресі звуть отой гаданий пакт, немає вказаних передумов. Східні сусіди Германії, на її думку, слабші за неї, а крім того за своєю спиною мають СССР; Франція — далеко, а Англія напевно не виявить охоти заручити своїм підписом такі мало цікаві для неї суто сухоходьні справи. Звідки-ж у Германії, обхопленої

поворотнім пожегом імперіялізма, з'явиться воля до зречення від одібраних у неї земель?

Коли ж так, то само собою встає питання, що ж далі? — Війна? Хто знає, може й так. Не дурно-ж у Святому Письмі говориться — повертається вітер на круги своя.

Observer.

З преси.

Справа переговорів Франції з большевиками що-до заключення пакту про не-напад викликає серед французької преси дуже великий відгомін. Треба одзначити, що в більшості ця справа не користується великою симпатією, і де-які газети одверто пишуть про неї, негативно. Так «Gringoire» ч. 206 з 14 жовтня с.р. присвятив цьому питанню свою передовицю.

«Відоме прислів'я, — пише передовик, — каже, що коли сідаєш їсти з чортом, то мушиш мати довгу ложку.

Совітський уряд є подібний до чорта. Всі ті, хто сідають з ним поруч за стіл, ризикують тим, що всі страви на святі спорожніють у них перед носом».

Великий тижневик політично-громадський і науково-літературний, яким є «Gringoire», трактуючи взагалі питання про пакт неагресії, не ховає свого скептицизму що-до цієї справи.

«Що-ж це по суті пакт про не-напад? Трудно його пояснити. Це одна з картонних фортець, яка ніби має гарантувати, як гадають, безпечність народів. Локарно, пакт Бріана-Келого, підсилені великою кількістю інших, а їм же ність числа, отим дипломатичним гарантіям, що ними світ по війні вважав потрібним вкритися.

Як тільки заінтересовані сторони заключили один з цих трактатів, вже почали поспішати заключати другий. І це власне те, що дає нам право бути скептиками. Кожний же з нас, як буде себе почувати у доброму товаристві, не буде ж одчувати потреби заключати через тиждень додаткового забезпечення».

А що-до совітів, то «Gringoire» пише просто.

«Що-до нас, ми сильно боїмося, що всі ці папери не варті нічого і не означають нічого важливого. Ті ж, що надають їм якогось значіння, краще зроблять, як не будуть задовольнятися ілюзіями. В противному разі зазнають вони серйозних розчарувань».

Чому? А ось чому:

«Совіти нас ненавидять (ростріл журналу). Це факт, який всі, хто хоч трохи є поінформований, мусять признати, і проти якого, не зважаючи ні на які спроби, зарадити не можна.

Франція для них є дуже добрим клієнтом; вони завжди ле-

ліють надію, що вдасться їм тим чи іншим способом витягти трохи грошей у нас, в яких вони почувають сьогодні нагальну потребу. Що-ж до того, щоб од них отримати хоч найменшу вигоду, найменший зиск, то це є тільки химери, і нічого більше!»

Не відомо, як політично підуть справи з заключенням пакту про не-напад, але вже заздалегідь відомо, що опінія французького громадянства не є прихильною для нього.

---

3 широкого світу

— В Луґо в Іспанії відбувся конґрес автономистів провінції Галісія.

— В Софії заарештовано, по обвинуваченні в шпіонажі на користь совітів, князя Лобанова й ще кількох російських аристократів.

— На муніципальних виборах в Бельгії перемогли соціалісти.

— Землетрус на Афонській горі ушкодив майже всі монастирі, які там знаходяться.

— Новий німецький крейсер «Дойчланд» є найліпшим і найдорожчим у світі. Він коштує 3.750.000 фунтів стерлінґів.

— Манджурський уряд спільно з японським командуванням вислав 10.000 війська для остаточного знищення банд хунхузів у Манджурії.

— Ватикан організовує медичний факультет для місіонерів.

— Совітський криголом «Сібіряков» пройшов без затримки з Білого моря аж до Берингової протоки.

— В Лондоні відбулося побачення французького прем'єра Еріо з представниками англійського уряду в справі скликання конференції 4-х великих держав для обговорення питання обеззброєння.

— Большевики реставрують московський кремль.

— Турція відправляє 40 студентів і студенток до Європи для закінчення освіти.

— На 8 жовтня с. р. рахувалося у Франції 255.352 безробітних.

— Новим генеральним секретарем Ліги Націй обрано француза Авеноля.

— Іспанський бюджет складено з дефіцитом у 571 міл. пезет.

— Японський посол у Москві Гірота в інтерв'ю заявив, що совітський уряд йде на всі уступки в Манджурській справі.

Хроніка.

З життя української еміграції.

У Франції

— З життя Т-ва б. Вояків Армії УНР у Франції. Внутрішнє життя Т-ва. За вересень і початок жовтня прийнято до Т-ва нових 9 членів.

В боротьбі з безробіттям Управі Т-ва пощастило влаштувати на роботу 8 чоловік, переважно в Шалеті, при допомозі уповноваженого Т-ва полк. Татарулі.

Безробітні ще членів Т-ва по тих відомостях, що має Управа, є лише 5 чоловік. Управа сподівається, що їй вдасться в майбутньому влаштувати на працю і цих безробітних.

На хуторі Т-ва. Роботи по будівлі хати закінчуються. В сучасний мент на хуторі перебуває постійно двоє безробітних, які і переводять працю по будівлі та по господарству. За останній місяць на хуторі знайшли тимчасовий притулок один з безробітних та хворий член Т-ва.

Як вже відомо, хату побудовано на ті гроші, що одержано від Міжнародного Офісу Нансена, в сумі 4.960 фр. фр. Цих грошей не вистачило для закінчення робіт, і тому Управа вирішила звернутися до французької Федерації в справі позички в сумі 2.000 фр. фр., яку і одержано.

Зміни серед представників Т-ва. В Кнютанжі-Нільванжі замість уповноваженого хор. Спаського, що на власне бажання подався на демісію, призначено сотн. Руденка, а в Оден-ле-Тіші замість уповноваженого сотн. Зубенка, що виїхав з Одну, призначено зв'язковим п. Іванюту.

— По Союзу Українських Емігрантських Організацій у Франції. 10. X. с. р. відбулося засідання Ген. Ради Союзу. Заслухано було на засіданні звіти з місць про життя в Ліоні, Труа, Шато-де-ля-Форе, Шалеті, Парижі й Канах. Визначено роз'їзди членів Ген. Ради по громадах. Грунтовно обговорено справу винаймлення ферми для безробітних. Винесено було тако-ж резолюції в справі непорозумінь в Оден-ле-Тіші, яку справу розібрати доручено було 9-им з'їздом Генеральної Ради, а тако-ж в справі підтримання Українського Інституту позаочного навчання в Чехословаччині при Українській Господарській Академії.

— Свято 15-річчя відродження українського війська та 76-тої річниці народження І. Франка в Греноблі. 25-го червня с. р. впорядкувала громада українських емігрантів у Греноблі свято 15-річчя відродження української армії та 76-ої річниці народження Івана Франка. Помешкання, де впорядкувалося свято, було прибрано квітами, національними прапорцями та портретами Гол. Отамана армії, УНР Симона Петлюри та І. Франка, повитими полевыми квітами. Людей повно, немає де сидіти.

Свято відкрив голова громади п. І. Вонарха-Варнак вступним словом і запропонував зібраним вшанувати пам'ять померлого члена громади поручн. Кушніра. Всі встали і мовчанкою простояли одну хвилину. Далі голова громади в півгодинній помові яскраво змалював історію творення та етапи розвою і боротьби українського війська після минулої революції, підкреслюючи роль у творенні і керуванні військом бл. пам. С. Петлюри. Після цієї про-

мови всі присутні вставанням та хвилиною мовчанки вшанували пам'ять усіх полеглих за волю України.

Далі присутні заспівали «Ми гайдамаки».

Після 15-ти хвилин перерви знову промовляв п. І. Вонарха-Варнак, а після нього п. С. Червонецький прочитав реферат-біографію І. Франка. По цим рефераті наслідував другий п. Вонархи-Варнака на тему «Франко — поет та громадянин». Обоє референтів присутні нагородили рясними оплесками. Потім всіми присутніми було заспівано «Не пора , не пора».

Після другої перерви було розиграно між присутніми портрет І. Франка за 45 фр. На закінчення вечера відбулися декламації й співи хору. П. Вонарха-Варнак продекламував витяг з «Мойсея», а хор під орудою п. С. Червонецького заспівав кілька пісень. Закінчилося свято о 1 год. вночі співом українського національного гімну.

Чистий прибуток від вечірки, включаючи виручені гроші за портрет, продаж розеток та прибуток в буфеті, улаштованому панією Червонецькою, в сумі 112 франків, призначено було на посилку громадою делегатів на 9-ий з'їзд українських еміграційних організацій у Франції.

— Загальні збори Української Громади в Греноблі. 12 липня с. р. відбулися загальні збори членів Української Громади в Греноблі, на яких, не зважаючи на безробіття та тяжкий стан членів громади, пропозиції п. В. Грушки про вступ до Т-ва Прихильників Укр. Госп. Академії на Чехословаччині пройшла одногласно. Ухвалено вступити до Т-ва з 1 серпня с. р.

— Участь Української Громади в Греноблі в похороні мера м. Гренобля депутата М. Містрала. В похороні мера м. Гренобля, який відбувся 18 серпня с. р. взяла участь також Українська Громада в Греноблі. Велика кількість людей. Сотки вінків — від уряду, різних орга-

нізацій та окремих осіб, про-між яких на видному місці звертає на себе увагу своїми кольорами та написом по французьки вінок від Української Громади. На вінку надпис — «Українська Емігрантська Громада — Мерові Гренобля». Представником від Громади був на похороні п. Л. Токайло.

Після похорону Громада одержала листа від заступника мера п. Рікарда, в якому він пише, що сім'я мера , його заступники та вся міська рада зворушені співчуттям, яке Рада Громади висловила в листах до них з приводу смерти п. Містрала, та висловлює від імени названих осіб глибоку подяку Громаді за участь в похороні та вінку на могилу.

— Український хор в Греноблі. Вже рік, як український мішаний хор під орудою п. С. Червонецького виступає з концертами раз у місяць у місцевій французькій радіо.

Немалу роботу приходиться переводити реґентові хору, і хор стоїть на палезній височині. Москалі та «малороси» в Греноблі вживають всіх заходів, щоб хор знищити. На початку вони вступали до хору і хотіли зробити з українського хору «русский» або російсько-український. Нічого не добившись, вони як раз перед концертом відмовилися виступати, гадаючи, що тим хор розвалить. Але завдяки енергії та завзяттю п. С. Червонецького й де-кого з учасників хору, було знайдено заміників на голоси, що покинули хор, і черговий концерт відбувся.

Коли москалі побачили, що хорові не зашкодили в такий спосіб, то ходили до дирекції радіо, щоб там напокостити, але дирекція знає вже різницю між москалями та українцями, і заходи їхні не мали успіху. Хор і далі виступає на радіо-концертах. Особливо останні виступи хору — 30 червня, 5 серпня та 30 вересня пройшли дуже блискуче.

Завдяки хорові, слово українців не є чужим для французів у Греноблі, та й по всій Франції є багато слухачів української пісні.

Останніми часами Громада нав'я-

зала добрі стосунки з болгарськими та грузинськими студентами, які в разі потреби охоче хоріві помагють у його виступах.

Відмічаючи річницю існування хору, можна лише побажати хоріві й надалі успіху в переведенні ним так корисної роботи.

В Люксембурзі

— За шкідливу діяльність Українська Громада в Еші виключила т. зв. «націоналістів».

19 вересня б. р. місцева Українська Громада зійшлася на надзвичайній загальній зборі.

Вибрано Управу в такому складі: голова—п. Іван Софроненко, скарбник — п. Мельничук і секретар — п. інж. Петренко. Голова ревіз. комісії—п. інж. Тарноградський і членом її п. Потапенко.

Збори ухвалили анулювати вибори 11 вересня.

За розкладову працю серед української еміграції виключено із складу громади членів місцевої являчки партії т. зв. «організованих націоналістів»: Олексу Чуба, Михайла Іващенко, Василя Артищука, Василя Бокая і Хведора Танського.

На такий рішучий крок місцева Громада, за прикладом своєї сестри Української Демократичної Громади в Брюсселі, пішла по вислуханні на зборах доповіді такого змісту:

Є безсумнівним, що трагічна доля українського народу являється наслідком діяльності того антигромадського елемента, якого майже ніколи не бракувало в нашій історії, і який просякає в наше громадське життя і нині.

Признаючи, що люде часто-густо не відають, що творять, ми часом не відчувасмо осуду до деяких із наших історичних персонажів, хоч вони, здавалось би, такого осуду заслужили. Тому і до сучасних нам громадян мусимо підходити з застереженням, з обережністю. Але-ж, коли ми бачимо, що якісь чинники, прикриваючися партійністю, локальним патріотизмом, особливими погляда-

ми чи якоюсь іншою маскою, свої персональні і вузько-еґотичні інтереси ставлять по-над громадські, то замовчувати таке явище і так чи інакше його покривати, ми вважаємо не гідним і для громадського життя шкідливим.

В житті нашої невеличкої громади, яка заснувалася на принципі цілковитої (наскільки це є можливим в нашому положенні політичних емігрантів) аполітичності, з бігом часу стали помічатися перебої, які завершилися несподіваним вибухом в спосіб, що не має оправдання ні з боку моралі, ні етики, ні естетики і громадськості взагалі, ні навіть логіки. А саме: 5 чоловік, членів громади, просякнувшись літературою та вказівками т. зв. «українських націоналістів», прийшли до геніального переконання, що вони можуть і мусять забрати в свої руки весь провід нашої Громади. Керуючися принципом Гната Лойоли (мета оправдує засоби), вони, щоб осягнути більшості голосів на перевиборах керуючих органів Громади, не посоромилися в своїх агітаційних заходах уживати таких методів московсько-більшевицького гатунку, як інсинуації, діфамачії, провокації, напоювання, грошеві обіцянки і підроблення підпису на дорученні голосу; увівши, крім того, в громаду такого члена, який більше по назві та походженню є українцем і який в жадній громаді не може втриматись із-за принципової несплати вступних і членських внесків, і, користуючися тим, що один із членів Громади на зборі не явився, вони осягнули переваги одним голосом і обрали себе в Управу і Ревіз. Комісію, хоч в середині виборів, завдяки залишенню зборів багатьма членами Громади, збори стали не дійсними.

Заскочена несподіванкою більшість членів Громади була в стані реагувати на подібного роду тактику лише тим, що збори залишила і занялася розслідуванням справи.

Отже, з'ясувавши справу, ми проголошуємо:

1) Агітація при виборах керуючих органів допускається лише

в громадських інтересах, себ-то не самими кандидатами в керуючі органи;

2) Агітувати за самих себе і стреміти до керування наперекор бажанню більшості можуть тільки ті, що не мають людського та громадського самолюбства і гідности;

3) Добиватися керування життям громади наперекір волі громади свідчить про бажання прямиувати до своїх персональних, а не громадських інтересів;

4) Порядні люде мусять мати шляхетний смак і не може бути їм властиве вживання брудних заходів;

5) Людям настільки не вихованим і інтелектуально не розвинутим, що не тямлять зазначених примітностей, радиться пошукати собі відповідного оточення, а не нав'язуватися людям, які їхніми якостями гидують;

6) Українська Громада мусить бути досить охайною, щоби бруду в своєму осередкові не терпіти.

У Польщі

— З життя Українського Наукового Інституту у Варшаві. На запрошення Польського Історичного Товариства, Український Науковий Інститут у Варшаві визначив директора Інституту, професора О. Лотоцького своїм представником до Організаційного Комітету по скликанню Конгресу Історичних Наук, що відбудеться у Варшаві 20-28 серпня 1933 р.

— На свято посвячення пам'ятника проф. М. Драгоманова, що має відбутися в Софії 30-го жовтня б. р., Український Науковий Інститут у Варшаві делегував проф. О. Шульгина.

— З життя корпорації «Запорожжа» у Варшаві. Новий академічний рік розпочала корпорація чайним вечером, який відбувся 8-го жовтня с. р., і на якому були присутніми не лише члени організації з по-між українського громадянства і студіюючої у Варшаві української молоді.

Завітали на відкритті академічного року тако-ж і почесний батько корпорації п. ген. В. Сальський, її протектор п. проф. Р. Смаль-Стоцький, директор Українського Наукового Інституту у Варшаві п. проф. Лотоцький та інші.

Вечір відкрив вступною промовою кошовий корпорації п. С. Кіричок, торкнувшись перспектив життя та діяльності корпорації, і закликав її членів до активної праці, витривалости та консолідації.

Культурно-освітній референт к-ції п. П. Мегик у своїй промові підкреслив значіння та торкнувся шляхів культурно-освітньої праці в студентських організаціях, перебуваючих серед чужого оточення.

Член Управи к-ції п. др. В. Іванович торкнувся обов'язків і праці членів корпорації, а з окрема молодших — юнаків.

Директор Наукового Інституту у Варшаві проф. Лотоцький у своїй промові торкнувся напрямків громадської праці студентських організацій, а почесний голова корпорації ген. Сальський закликав членів к-ції мати незломну віру в щасливе майбутнє українського народу та підкреслив значіння організованої та сконсолідованої праці, виходячи зі слів бл. пам. Симона Петлюри — «Перемагають — організовані». Промову ген. Сальського було зустрінуто довгими та гучними оплесками.

Як і в минулому році, зібрання к-ції «Запорожжа» відбуватимуться кожної суботи і будуть заповнені низкою рефератів та дискусійних тем.

Некрологи

† Полковник Антон Якубовський. 10 жовтня, о 12 год. дня, після тяжких страждань упокоївся навки бувший голова Української Громади в Шалеті полковник армії УНР Антон Якубовський.

Не стало ще одного з тих старших віком людей, що не мало поклали свого здоров'я й праці на

вродження своєї батьківщини і відійшли від нас, залишивши по собі світлу пам'ять.

Народився покійний в місті Києві 16 квітня 1880 року. По скінченні Київської Олександрівської реальної школи вступив однорічником у 168 Миргородський полк. Звідти було його командировано в Чугуєвську піхот-

Полк. А. Якубовський

ну юнацьку школу і по витриманні іспитів вступає до неї. Скінчив її в 1905 році і вийшов підпоручником в Брестський кріпостний батальон. Приймав участь у великій війні в складі 313 Балашовського полку, був поранений в плече й контужений в голову. В літі 1916 року був командирований в Тифліську піхотну юнацьку школу, де і застала його революція на посаді командира сотні юнаків в ранзі підполковника. Після реформування Тифліської юнацької школи і можливості повороту на рідну Україну, підполковник Якубовський разом зі всією родиною повертається до Києва і вступає на українську службу до канцелярії військового міністра в тій же ранзі, де і перебував увесь час, в останнє на посаді начальника наказно-персонального відділу. На українській службі був підвищений до ранги пол-

ковника (наказом по Війську УНР ч. 52 від 1. XII. 1922 р. із старшинством від 23 серпня 1920 р.).

Разом з центральними установами уряду УНР вийшов 1 листопаду 1920 року на еміграцію в Польщу, спочатку в Ченстохов, а пізніше до табору інтернованих в Каліш-Щипорно. По реформуванні таборів, на весні 1924 р. виїждить на роботи до Франції, де спочатку працює в дуже тяжких умовах в Кнютанжі. Потім перейшов до Шалету на фабрику Гутчинсона.

Прибувши до Франції покійний не покидав громадської і національної роботи і був у свій час обраний на голову Громади в Шалеті. Приймав участь в організації першої на терені Франції української православної парафії, будучи головою Церковної Ради в Шалеті.

І лише останній рік не міг уже не тільки працювати на полі громадському, а навіть і ходити на фабрику, щоб заробити собі на фізичне існування. Тяжка хвороба — астма — приковала його спочатку до мешкання, а потім і до ліжка. Все минуле й пережите, і війна, і революція, і бідкування на еміграції, і тяжкі умови праці — все це виснажило вщерть змучений і не молодий вже організм. Тяжкі умови життя вирвали у покійного ще в Щепорно одну з його дочок, що вмерла на сухоти, тепер це життя вирвало з шергів громадян Шалету і скромного працьовитого члена, що віддавав останні сили свої для других.

Людина обов'язку, християнських чеснот, зразковий сім'янин, добрий батько, завжди стриманий і ввічливий, заслужив він собі повагу і любов не тільки серед українців, але і серед чужинців. М. Т.

† Поручник Л. Кушнір. 15-го червня с. р. помер від сухот член Української Громади в Греноблі поручник 2-ої Волинської дивізії Л. Кушнір. Поховано його було 19 червня на кладовищі La Tronche о 2 год. по обіді.

Поховала лицаря Зимового походу місцева Українська Громада за допомогою M-elle Laroza, яка

купила труну та землю під моги-
лу на 15 роців.

Усі члени української колонії
з Гренобля та околиць прийшли
віддати останню шану небіжчи-
к^{ий}. В шпитальній каплиці місцев-
ий православний п.-о. відправив
заупокійну службу Богу, після
чого голова Української Громади
в Греноблі п. Вонарха-Варнак,
прощаючися з небіжчиком, вкрив

Пор. Л. Кушнір

його українським національним
прапором. З каплиці труну, всю
в квітах, до катафалку, тако-ж
убраного квітами, винесли на ру-
ках голова Громади, члени Т-ва
б. Вояків Армії УНР у Франції
та старшини 2-ої Волинської та
3-ої Залізної дивізії. На ката-
фалку виділявся чудовий жовто-
блакитний вінок з українськими
національними стрічками з напи-
сом — «Борцві за волю України
— українці Гренобля». За ката-
фалком йшло тако-ж багато ку-
банських козаків, французів та
росіян.

Коло воріт кладовища труну
з катафалку було знято й відне-
сено до місця вічного спочинку на
руках товаришами покійного по-
зброї. На могилі виголосили про-
мови п. Вонарха-Варнак та сотн.
2-ої Волинської дивізії Рогатюк.

Хор під орудою п. С. Червонець-
кого виконав «Чуєш, брате мій»
і під звуки жалібного маршу на
чужині виросла ще одна україн-
ська могила. С.

Лист до редакції

З огляду на той інтерес, який
викликано було уміщенням в
«Тризубі» статей про книжку Р.
Вітаченка «Незнами Воїн», особли-
во що-до питання про арешт Пана
Головного Отамана С. Петлюри в
Київі у 1918 році, я прошу уміс-
тити тако-ж і мою замітку, яка до
певної міри прол'є світло на зга-
даний епізод.

В кінці березня місяця 1918
року, після заняття українським
військом міста Київ, Гайдамаць-
кий Кіш Слобідської України,
яким командував С. Петлюра, було
перейменовано в 3-ій Гайдамаць-
кий полк та передано до складу
дивізії ген. Натієва, яка вируши-
ла вже на лівобережжю України.
Штаб Гайдамацького Коша лік-
відувався С. Петлюра і його
штаб перебували в отелі «Прага»
на Володимирській вул. С. Пе-
тлюра разом з родиною займав не-
велике та скромне помешкання з
двох кімнат на першому поверсі.
На жаль, зараз не можу пригада-
ти номер помешкання, але це бу-
ло третє помешкання з лівого
боку.

З приходом до влади гетьмана,
по Київі почали кружляти чутки
про можливий арешт С. Петлюри.
Ці чутки непокоїли старшин шта-
бу Гайдамацького Кошу, але сам
С. Петлюра відносився до цих
чуток дуже спокійно і навіть
байдуже, і тому годі було умови-
ти його схватитися на де-який час.

Одного дня біля 5 год. ранку до
автора цих рядків, що був началь-
ником штабу Гайдамацького Ко-
ша та мешкав в згаданому вже
отелі «Прага», прибіг стурбований
керovníк отелю і переказав, що
о 4 годині вночі прийшов німець-
кий старшина з жовнірамою та ареш-
тував С. Петлюру. Разом з С. Пе-
тлюрою арештовано одного з його
ад'ютантів, сотника Х., що мешкав
поруч з С. Петлюрою. Керovníк

отело зауважив, що у сотника Х. знайдено під ліжком зброю, а саме: револьвери, рушниці та скриньку з набоями, а тому просив мене, коли я маю зброю, негайно її сховати, бо певно і до мене прийдуть німці, бо питали про номер кімнати, де я мешкав.

Я надивидку одягнувся та побіг до мешкання С. Петлюри. На мій стук ніхто не відгукнувся; я відчинив двері й увійшов у першу кімнату. Я побачив німецького жовніра з рушницею в руках, що сидів біля стола на стільці.

Як тільки я увійшов, він підвівся і сказав мені, щоби я покинув кімнату. Я хотів пройти до другої кімнати, де була родина С. Петлюри, але жовнір загородив мені дорогу і рішуче попросив мене вийти. Я повернувся до своєї кімнати, знищив усі папери, що на мій погляд могли цікавити німців, та став чекати. О год. 9-ій у двері хтось різко постукав, а потому відразу увійшов німецький старшина з двома жовнірами. Крізь одчинені двері побачив я в коридорі ще двох німецьких жовнірів. Німецький старшина, що говорив добре по-російськи, подивився у мою записну книжку, назвав моє прізвище та запитав, чи дійсно я такий. Я ствердив. Після детального обшуку він чемно вклонився і покинув мою кімнату. Мене чомусь залишено було на волі, чого я не сподівався.

Пізніше від родини С. Петлюри та сотника Х., якого було звільнено з Лук'янівської в'язниці, я довідався про такі деталі арешту С. Петлюри.

О 4-ій годині ранку до помешкання С. Петлюри увійшов німецький старшина з жовнірами та сказав С. Петлюрі, його братові О. Петлюрі й С. Скрипникові, що почували в помешканні, швидко одитися. Старшина зазначив, що з огляду на нічний час, він не хоче турбувати родину С. Петлюри, тому трус зробіть пізніше, в кімнаті лишає жовніра, а родину просить не виходити з помешкання та ні з ким не балакати. Німецький старшина добре балакав по-російськи.

По арешті С. Петлюру під екскортою німецьких жовнірів відвезено до Константиновської військової школи, що була перетворена в німецьку в'язницю. Решту, а саме брата С. Петлюру, Скрипника та сотника Харченка відвезено до в'язниці на Лук'янівці.

У цій школі С. Петлюра сидів до початку листопаду, коли у німецьких частинах, під впливом пропаганди, почався розклад. Увесь час перебування в школі відношення до С. Петлюри з боку німецької варті було більш, ніж коректне. Німецькі жовніри щодня приходили до дружини С. Петлюри, забирали для нього харчі, книжки, речі, листи та гроші. Не було жадного випадку, щоб листи чи гроші пропадали. За свої послуги де-хто з них брав нагороду грішми, де-які відмовлялися рішуче, один, напр., казав, що він, ніби, сам соціал-демократ і робить це з симпатії до соціал-демократа і революційного міністра. Між тим розклад німецької армії ширився, схоже було на те, що пройде ще кілька днів і з тої в'язниці можна буде просто вільно собі піти. Тоді, як німці рішили всіх арештованих випустити, схопився за справу гетьманський міністр Кістяківський і наклав арешт вже від імені гетьманської влади, а для цього С. Петлюру, Порша та інших було переведено до Лук'янівської в'язниці, яка перед тим була передана німцями гетьманській владі. Ця перевозка була несподіванкою для родини і для всіх, про це повідомив другого дня німецький жовнір і сказав, що все обійшлося добре.

Порядок Лук'янівської в'язниці був зовсім інший. Рідню, що принесила їжу для в'язнів, витримували біля воріт в'язниці від 9-ої год. ранку до 5-6 год. вечера. Для того, щоб передати харчі арештованим, треба було давати хабаря варті.

Із слів самого Петлюри, перевезли його з Константиновської школи до Лук'янівської в'язниці візником, та підчас цієї подорожі йому приходила думка, що це буде кінець. Хто супроводив С. Петлюру до Лук'яновки, на жаль,

зараз тяжко встановити, але С. Петлюра казав, що ескортував його якийсь військовий, як він висловився, — «посіпака».

В першій половині листопада

С. Петлюру, разом з Поршем, Х. і Одріною та іншими, звільнено з в'язниці.

О. Удовиченко.

Зміст.

— Париж, неділя, 23 жовтня 1932 р. — ст. 1. — Борис Лазаревський. Шматочки минулого. III. — ст. 3. — Ст. Сірополко. В чому виявилася реорганізація Українського Науково-Дослідного Інституту Книгознавства в Києві — ст. 6. — Умови праці в ССРСР — ст. 9. — Х. У Києві — ст. 13. — М. Т. Похорон полк. А. Якубовського — ст. 15. — Е. К. Теж «оборонці» — ст. 15. — Ераст. «Дивний край» — ст. 16. — В. С. З життя й політики — ст. 17. — Observator. З міжнароднього життя — ст. 21. — З преси — ст. 23. — З широкого світу — ст. 24. — Хроніка. З життя укр. еміграції: У Франції — ст. 25. — В Люксембурзі — ст. 27. — В Польщі — ст. 28. — Полк. А. Якубовський (некролог) — ст. 28. — Пор. І. Кушнір (некролог) — ст. 29. — Лист до редакції — ст. 30.

ОГОЛОШЕННЯ.

Потребується на провінцію кухаря до їдальні. Платня 500 фр. місячно і харчі. Сімейний міг би влаштуватися з дружиною. Зголошуватися до секретаріату Ген. Ради Союзу У. Е. О. 42, rue Denfert-Rochereau, Paris 5.

ОГОЛОШЕННЯ.

Хочу заснувати в Парижі невеличку фабрику на пряники. Шукаю спільника українця з грошима (треба 50.000 франків). Зарібок добрий. Писати: М. Васуменко, 6, rue de la Tour Constantine, Algérie.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris-V
Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.
Редагує — Комітет.

Адміністратор: Іл. Косенко
Le Gérant: M-me Perdrizet.